III. GELEŽIES AMŽIAUS PILKAPIAI

Audronė Bliujienė

ALINKOS (RAISTINĖS) PILKAPIŲ TYRINĖJIMAI

1982-1983 m. Trakų istorijos muziejus tyrė Alinkos (Raistinės) pilkapius (Trakų raj., Ausieniškių apyl.), esančius 2 km į R nuo Elektrėnų gyvenvietės, kelio Elektrėnai-Abromiškės dešinėje, pušyne ant Elektrėnų tvenkinio kranto. Dabar yra išlikę 23 sampilai. Alinkos (Raistinės) pilkapiai žinomi nuo 1933 metų, jie pastoviai ardomi, daugelyje iškastos duobės, kai kurių pilkapių likęs tik siauras sampilo pakraštys.

Pilkapiai sudaro dvi grupeles, kurias skiria 120 m pločio pieva. R grupė padrika. Atstumai tarp pilkapių nuo 4,5-6,5 m iki 18-26 m. V grupė kompaktiška: pilkapiai išsidėstę neaukštoje kalvelėje, susidariusioje ariant aplink ją lauką. Pilkapiai 5-8 m skersmens, 0,5-1,3 m aukščio. Sampilai - suspausto puarutulio formos. Ištirta 11 pilkapių - II, III, IV, V, VIII, IX, X, XI, XIII R grupėje ir XVI, XVII - V grupėje. Iškastos 3,5x10 m^2 dydžio perkasos tarp pilkapių, bet kapų jose nerasta.

Pilkapių sampilai iš smėlio, pilti ant buvusio žemės paviršiaus, jo neišlyginus. Sampiluose rasta titnaginių skelčių, lipdytų ir žiestų puodų šukių, angliukų. Pilkapiai VIII ir XI apjuosti grioviais (plotis 1,2-1,8, gylis 0,35-0,78 m). Pilkapių pagrindą dengė 8-15 cm storio pilkos su degėsiais žemės sluoksnelis. Ištirtuose pilkapiuose palaidota po vieną nedegintą ir sudegintą žirgą. Tik pilkapyje IX rastas vaiko kapas be įkapių.

Virš pilkapių II, IV, V, XIII kapų duobių buvo uždėti keli nedideli akmenys. Kapų duobės pailgos, apvaliais kampais arba

ovalios (2,7x1,7 m dydžio). Jų gylis 0,6-0,7 m žemiau buvusio paviršiaus. Kapo duobes užpildančioje žemėje yra pavienių anglikų. Žirgai palaidoti natūralioje padėtyje, galvomis į šV ar V. Žirgai gulėjo ant šono arba ant pilvo. Išsiskiria pilkapis V. Čia žirgas įspraustas į aiškiai per mažą (2,2x1,1 m dydžio) kapo duobę. Žirgas patupdytas ant užpakalinių kojų, iškelta galva padėta ant duobės krašto. Prie pilkapių II, IV, V kapo duobių rastos ugniavietės (0,8x0,42, 0,67x0,63 m dydžio ir 0,12-0,15 m gylio).

Pilkapyje XVII 0,5x0,55 m dydžio ir 0,3 m gylio duobutėje po pilkapio pagrindu palaidotas sudegintas žirgas. Smulkūs deginimai kauliukai dengė apdegusius geležinius trinarius žąslus. Už 0,53 m į ŠR nuo kapo buvo aptikta laužavietė (skersmuo 0,7 m, gylis 0,14 m).

Pilkapyje VIII rastas simbolinis žirgo kapas. 0,93-0,95 m gylyje buvo 3,1x1,2 m dydžio, orientuotas R-V kryptimi smulkių akmenų grindinys. Po grindiniu, pilkapio centre, ant pilkos su degėsiais žemės sluoksnio, pusračiu buvo sudėtos įkapės: geležinis pjautuvas su dantukais, 7 žalvariniai žvangučiai su kryžine išpjova apačioje, dvinariai geležiniai žąslai, geležinė nedaug įsmaugtais šonais sagtis. Visos įkapės, išskyrus sagtį, apdegusios. Pilkapį juosusiame griovyje rastas 10 cm ilgio geležinis tiesia nugarėle peiliukas ir geležinis įmovinis 25,5 cm ilgio ietigalis. Ietigalio plunksna - su nedidele briauna per vidurį, rombo formos skersinio pjūvio - palaipsniui pereina į įmovą.

Pilkapio III centre, ant pagrindo 1,8x1,5 m dydžio ir 5-8 cm gylio pabarstytoje angliukais duobėje rastas geležinis pjautuvas. Toks reiškinys užfiksuotas ir kituose R.Lietuvos pilkapiuose: Aukštuosiuose Rusokuose (Vilniaus r.) pilkapis 7, Kernavėje

(Širvintų rj.) pilkapis 2, Kunigiškėse (Trakų rj.) pilkapis 2, Dovainonyse (Kaišiadorių rj.) pilkapis 1, Kapitoniškėse (Kaišiadorių rj.) pilkapis 24.

Pilkapis IX panaudotas du kartus. Kapo duobėje (dydis 1,4x x0,8 m, gylis 0,36 m) po pilkapio pagrindu palaidotas nedegintas vaikas. Vaikas palaidotas aukštielnikas, ištiestomis prie šonų rankomis, galva į V. Pilkapį juosė akmenų vainikas. Jis padrikas, vietomis krautas dviem eilėm iš smulkių ir mažesnių nei vidutinio dydžio akmenų. Visam vainike galima išskirti tik kelis didesnius 0,40x0,37x0,13 m, 0,35x0,23x0,07 m, 0,52x0,38x0,31 m dydžių akmenis. Vainikas geriau išlikęs ŠV ir ŠR dalyse. Vėliau sampilui suplokštėjus, pilkapis paaukštintas. Nuo ankstyvesnio pilkapio jį skiria pilkos su degėsiais žemės sluoksnelis. Čia rasta 0,95x0,92 m dydžio, 5-3 cm gylio laužavietė.

Pilkapiai X, XI - tušti.

Kapuose rasti žirgo aprangos reikmenys: 6 žąslai; vieni jų dvinariai su tiesiais 15,2 cm ilgio skersiniais, puoštais įkartomis ir nedideliais spurgeliais-buoželėmis galuose. Skersinių skydeliai stačiakampiai (dydis 3,7x4 cm), jų viršuje yra 1,7x0,8 cm dydžio skylės. Panašūs žąslai rasti Senuosiuose Maceliuose (Šalčininkų rj.). Rasti 4 pjautuvai staigiai lenktomis prie įkotės geležtėmis (ilgis 20-24,5 cm). Du iš jų su dantukais. Rastos dvi geležinės, nežymiai įsmaugtais šonais sagtys (dydis 5x4,6 ir 5,3x 4,5 cm), geležinis cilindrinis su ąsa pakabinimui skambalas. Jo aukštis 8,2 cm. Panašūs skambalai rasti Rusių Rage (Širvintų rj.), Pakapiuose (Kauno rj.), Strėvoje (Trakų rj.). Taip pat rastas „T" formos 11,1 cm ilgio ir 2 cm pločio kamanų apkalas bei akmeninio galąstuvo fragmentas.

Tirti pilkapiai būdingi Rytų Lietuvai ir datuojami X-XII a.,

o nedeginto vaiko kapas greičiausiai yra iš I m.e. tūkst. vidurio.

Eugenija Butėnienė

ŽELMENIŠKĖS PILKAPYNAS

Želmeniškės pilkapynas yra Utenos raj., Nacionalinio parko teritorijoje, Minčios miško 135 kvartale. Kadangi pilkapynas yra miške, jam pavadinimas duotas nuo artimiausio kaimo, Želmeniškės (Prūsų), pavadinimo. Želmeniškės kaimas yra Kazitiškio apylinkėje, Ignalinos raj., prie pat Utenos raj. ribos, o miškas, kuriame yra pilkapiai, jau yra Utenos rajono ribose.

Pilkapynas nebuvo žinomas. Jį atrado, kai kirtimas buvo ariamas jaunuolynui sodinti. Ariant miško plūgu buvo apardyti pilkapių akmenų vainikai. Išverstus akmenis pastebėjo Nacionalinio parko darbuotojai.

1982 m. IEM patikrino, ar iš tikrųjų čia būta pilkapyno, ar dar yra kas nors iš jo likę.

Pilkapynas yra 1 km į PV nuo Želmeniškės kaimo, neaukštoje kalvelėje, nuo kurios 100 m į rytus teka Raudupis. Pilkapiai išsidėstę apie 70x50 m dydžio plotelyje. Atstumas tarp pilkapių nuo 2 m iki 12 m.

Patys pilkapiai labai suplokštėję, sampilų beveik nematyti, apie jų buvimą galima buvo spręsti tik iš išlindusių paskirų akmenų. Buvo suskaičiuoti 9 pilkapiai, tačiau ištyrus paaiškėjo, kad du iš jų buvo šiaip kauburėliai.

Ištirtųjų 7 pilkapių skersmuo 4-9 metrai, aukštis - 0,3-0,6 m. Pilkapiai supilti iš aplinkinio šviesaus smėlio, pagrinde turėjo 10-30 cm storio nelabai tamsios degėsingos žemės sluoksnelį. Visų